

Конституційні взаємини в Україні: досвід, суперечності, європейський контекст

2

Леонід РЯБОШАПКО,
доктор юридичних наук, професор,
Івано-Франківський університет права імені короля
Данила Галицького

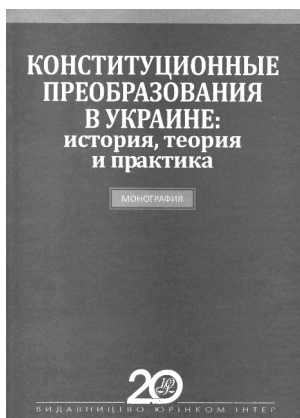
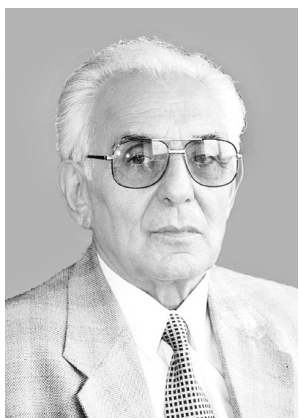
Поглиблене дослідження формування українського конституціоналізму набуло особливої актуальності після драматичного цивілізаційного конфлікту (листопад 2013-го – лютий 2014 років), який дістав назву Революція гідності. Вочевидь, це створює об'єктивні політико-правові передумови для припинення імітації демократичних реформ, підсилення ролі громадян як суб'єктів політичного процесу, реалізації принципово іншої філософії правової політики.

Однак системні зміни проєвропейського виміру, яких нагально потребує більша частина української спільноти, залишаться фрагментарними чи безперспективними, якщо вони не будуть концептуально осмислені науковцями на міждисциплінарному рівні. Чільне місце серед них належить фахівцям із конституційного права. Вони постійно вдаються до теоретичних і практичних узагальнень, присвячених різним аспектам конституційної проблематики. На підтвердження вкажемо на опубліковану у вересні 2013 року нову монографію*, авторський колектив якої – знані одеські та київські юристи на чолі з професором Марком Орзіхом. Вона дає поштовх до самостійного мислення, діалогу, вива-

женої полеміки, спонукає не бути байдужими до знакових подій українського державотворення.

Структуру монографії логічно поділено на тематичні розділи. У кожному з них відображено ті чи інші питання, притаманні категорії конституціоналізму загалом чи інститутам конституційного права зокрема. Визначаючи історичні витoki конституціоналізму, ґрунтуючись на теоретико-методологічних засадах, які були (більшою чи меншою мірою) покладені в основу конституційних перетворень, автори поступово та послідовно розкривають суперечливий шлях формування нормативно-правової моделі конституційного ладу через ухвалення Декларації про державний суверенітет УРСР 1990 року, аналіз альтернативних конституційних проєктів, обставини ухвалення Конституційного Договору (нове джерело права) між Верховною Радою України та Президентом 1995 року, а також Конституції України 1996 року. Простежуючи діяльність публічної влади, автори характеризують процес ухвалення політичної реформи 2004 року та її скасування рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року, головні напрями модернізації органів публічної влади, в тому числі – їхнє інституційно-правове забезпечення.

За цими загальними назвами – оцінка причин непослідовного становлення та розвитку інститутів парламенту, президента, місцевого самоврядування, судів, громадянського суспільства. Автори розлого говорять про ігнорування наукових досягнень (с. 51), відсутність європейського праворозуміння та правозастосування щодо співвідношення понять «дух» і «буква» Конституції, верховенства права та верховенства закону (с. 6, 54, 98, 150, 151), механічну рецепцію зарубіжних правових стандартів (с. 55), періодичні зміни форми правління, домінування права сили над силою права (с. 228), переважаючі формально-позитивістські

*Рецензія на кн.: Конституційні преобразования в Украине: история, теория, практика: монография / М. Орзих, А. Крусян, В. Шаповал и др.; под ред. М. Орзиха. – К.: Юринком Интер, 2013. – 512 с.

підходи в діяльності Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції, пострадянську психологію суддів (с. 320, 321, 326, 327), розмивання та маргіналізацію культурних і духовних цінностей (с. 423) і т. ін. Скажімо, для місцевого самоврядування негативними політико-правовими наслідками таких явищ є те, що «замість природного за умов демократизації процесу «виروشування» компетенції публічно-владних структур знизу догори і його розподілу зверху донизу створюється невідома світовому державознавству перевернута піраміда влади, котра отримує оформлення в конституційному постулаті про народ, який здійснює владу одночасно через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (с. 331). Значна увага авторів зосереджена на пропозиціях щодо подальших конституційних перетворень, які не «спотворювали б конституційну перспективу» (с. 5), а сприяли вдосконаленню Основного Закону, конституційного законодавства та правозастосування: функціонування Конституційної Асамблеї, ухвалення низки кодексів – прав і свобод людини та громадянина, виборчого, муніципального тощо (с. 499, 508).

При цьому треба підкреслити, що кожен із розділів має розмаїтий супровід: історичну ретроспективу, аргументований науковий коментар, коректне цитування української та зарубіжної гуманітарної літератури, чисельні приклади реалізації конституційних норм у поєднанні з елементами конструктивної критики. Такий виклад матеріалу, підпорядкований цілісній авторській концепції, сприяє, з одного боку, кращому усвідомленню сутності, складності та масштабності конституційних праввідносин, а з другого – дає авторам можливість докладно висвітлити найрізноманітніші контексти конституційних перетворень упродовж 22-х років української державності.

Враховуючи багатоаспектність рецензованого дослідження, варто виокремити ті питання, які мають та матимуть підвищену значущість і, вірогідно, будуть визначальними для Української держави з огляду на очікуване реформування органів публічної влади та відновлення її проєвропейського курсу.

Насамперед автори слушно акцентують на необхідності методологічно правильного співвідношення при трактуванні понять державного, територіального та адміністративно-територіального устрою, забороні «спрошення» цих термінів (с. 402), обов'язковому поєднанні реформи адміністративно-територіального устрою з майбутніми конституційними перетвореннями – інакше вони приречені на поразку. Водночас успішність реалізації реформи адміністративно-територіального устрою цілковито залежатиме від вибору форми державного устрою. У пошуках відповіді науковці застосовують принцип історизму та вказують на конкретні історико-правові приклади «тяжіння України до федералізму» (с. 404). Однак, враховуючи сучасні політичні, економічні, демографічні та інші реалії, автори обґрунтовують висновок про оптимальну модель державного устрою України як «унітарної конституційно-децентралізованої держави з територіальною автономією – Автономною Республікою Крим» (с. 406). Не зупиняючись на такій констатації, вони пропонують інноваційну конституційну модель адміністративно-територіального устрою (с. 413–416), котра є «універсальною для будь-якого політичного рішення щодо державного устрою України» (с. 416).

Наступне пріоритетне завдання конституційних перетворень полягатиме у продовженні реалізації європейського вектора розвитку Української держави. Цей напрям дослідження теж представлено в широкому спектрі. Приміром, на думку М. Орзіха, органи державної влади мають «не формально, а творчо використовувати

вати рекомендації» (с. 68) зарубіжних інституцій при застосуванні європейського інструментарію щодо «стандартів конституціоналізації державного та суспільного життя» (с. 69). Інший автор, Н. Мішина висловлює пропозицію стосовно наближення конституційних норм до європейського правового простору. Приміром, наголошено на доцільності розмежовувати поняття конституційного та державного права (с. 487), використовувати «нову європейську розробку – концепцію корпоративної соціальної відповідальності» (с. 489), законодавчо закріпити біологічні права людини (с. 490) тощо.

Отже, узагальнюючи зміст вагомої наукової праці відомих конституціоналістів, зазначимо, що вона потребує ретельного ознайомлення. Проте після її опублікування виникли новітні обставини, зумовлені політичним протистоянням, суспільною кризою, дисфункцією політико-правової системи, зрештою – жертівністю та звитягою українського народу, який прагне реальної демократизації усіх сфер суспільних взаємин.

Під цим кутом зору є підстави по-новому поглянути на конституційні реалії сьогодення, а тому – рекомендувати монографію до другого видання, яке дало б змогу виправити, доповнити та вдосконалити авторський задум. Це, поза сумнівом, під силу авторському колективу – адже в його складі є визнані науково-педагогічні працівники, котрі демонструють професійну спеціалізацію при вивченні багатогранної конституційної тематики. Тому вважаємо за можливе висловити окремі міркування.

Скажімо, автори могли б додатково запропонувати читачеві аналіз питання про роль Церкви в урегульованні політико-правового конфлікту та громадянського суспільства у протидії узурпації влади посадовими особами під час Євромайдану, про забезпечення правових форм демократичного контролю народу за діяльністю органів публічної влади. Підписання політичної частини Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом 21 березня 2014 року теж дасть змогу розширити відповідні підрозділи.

Залишається дискусійним авторське ставлення до механізму утвердження інститутів громадянського суспільства. Науковці мають рацію, коли в підрозділі 6.1 вказують на залежність розвитку громадянського суспільства «від громадянської активності людей, бажання та готовності відстоювати свої інтереси та права» (с. 350). Водночас складається враження про недооцінку прикладів реалізації такої громадянської позиції. Так, не введено в науковий обіг забуті прізвища українських патріотів О. Гірника та В. Макуха, які вчинили акти самоспалення в 1969 і 1978 роках на знак протесту проти русифікації в УРСР. «Революція на граніті» 1990 року поверхово характеризується як «так звана», «масштабний студентський страйк» (с. 84), а словосполучення Помаранчева революція 2004 року чомусь взято в лапки (с. 72). Загалом не згадано про Указ Президента України, яким 22 листопада – початок Помаранчевої революції – було оголошено Днем свободи. В обох випадках назви цих визначальних подій на шляху до здобуття незалежності України та забезпечення виборчих прав громадян написані з маленької літери.

Натомість величаво та усталено для радянського державного права жовтневий переворот 1917 року іменовано «Жовтневою революцією» (с. 22). Можливо, акт агресії Російської Федерації проти України 2014 року у формі анексії частини території суверенної держави допоможе авторському колективу більш прискіпливо усвідомити віддалені світоглядні й психологічні наслідки «Жовтневої революції» для українства – пострадянського, постгеноцидного, посттоталітарного. У зв'язку з цим доречно збагатити рецензовану наукову працю використанням публікацій В. Василенка,

А. Гальчинського, О. Донія та інших, в яких комплексно розглянуто етапи творення української державності та політичної нації.

Опублікування монографії російською мовою засвідчує повагу до права національних меншин на використання рідної мови. Однак це не має передбачати нехтування державною мовою. Тому праця заслуговує на перевидання українською, ба навіть англійською, а україномовні навчальні посібники будуть якісним доповненням для молодих учасників навчально-виховного процесу.

Правильно критикуючи недоліки української юридичної термінології («гілка влади» – с. 292, «судівництво» – с. 320), автори інколи демонструють написання слів, не відомих російській мові: «юридико-правовых» (с. 7, 264), «статуарной» (с. 155, 331), «целепологания» (с. 241, 256), «эманация» (с. 291), «иностранство» (с. 368), «стадийности» (с. 476).

Окрім того, в процесі редакторської підготовки варто розглянути можливість щодо: розташування підрозділів 3.3 та 4.6 як завершальних; об'єднання тема-

тично споріднених підрозділів; усунення повторів у назві розділів 4 і 7; уточнення джерельної бази (прикладом, відсутні посилання при цитуванні слів народного депутата – с. 103, статтю В. Кампо датовано 2001 роком замість 2011 року – с. 64, № 3).

На підставі наведених вище положень можна зробити переконливий висновок: оприлюднена монографія є важливим етапом у розвитку науки конституційного права України, фундаментальним доробком, що підсумовує результати всебічного дослідження витоків, традицій, поступу в царині конституціоналізму за тривалий історичний період. Проте наукова праця є вкрай необхідною не лише для цілісного бачення минулого конституційних перетворень, а й шляхів їх майбутніх змін у нових цивілізаційних умовах, викликаних часом. Цьому закономірно та органічно слугує змістовний і критичний аналіз конституційної проблематики, який конкретизує й взаємопов'язує методологічні орієнтири при вивченні предмета дослідження з фактичним нормативним матеріалом, що підкреслює практичну цінність монографії.

4

Constitutional Relations in Ukraine: Experience, Contradictions, European Context

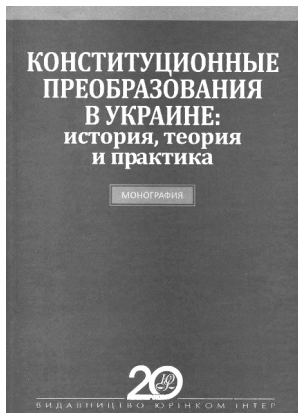
Leonid RIABOSHAPKO,
Doctor of Juridical Science,
Professor of the King Danylo
Galytskyi
University of Law of Ivano-Frankivsk

Intensive research regarding the establishment of Ukrainian constitutionalism has become of great importance since the dramatic civil conflict (November 2013 – February 2014) which is to be named the Revolution of Dignity. It has obviously created the unbiased political and legal pre-conditions to terminate the imitation of democratic reforms, to strengthen the role of citizens as subjects of the political process, and to implement an essentially different philosophy of legal policy.

Nevertheless, consistent changes of pro-European dimensions, which are urgently required by the majority of Ukrainian

society, will remain fragmentary or without prospects if they are not conceptually developed by research workers at the cross-disciplinary level. The primary position among them belongs to the specialists in constitutional law. They are constantly making theoretical and practical generalizations concerning different aspects of constitutional background. To affirm that, a new monograph* published in September 2013 should be referenced. Its authoring team includes well-known lawyers from Odesa and Kyiv headed by Professor Mark Orzikh. This research provides an impetus to independent reflection, dialogue, reasonable polemic, as well as inducing the need of not being apathetic to the significant events of Ukrainian state development.

The structure of the monograph is logically divided into thematic chapters. Each represents some issues which are inherent to the categories of constitutionalism as a whole or, in particular, the institutes of constitutional law. In determining the historical sources of constitutionalism the authors rely on the theoretical and methodological principles which (to a great or less extent) laid the foundation for constitutional transformations. They gradually and consistently expose the contradictory ways of forming the regulatory model of the constitutional model through the adoption of the Declaration of State Sovereignty of the Ukrainian SSR of 1990, the analysis of alternative constitutional projects, the circumstances of the adoption of the Constitutional Agreement (a new source of law) between the Verkhovna Rada of Ukraine and the President of Ukraine of 1995, as well as the Constitution of Ukraine of 1996. By exploring the activities of public authorities, the authors analyze the implementation of the political reform of 2004 and its subsequent abolition according to the decision of the Constitutional Court of Ukraine of 30 September 2010, and the main directions of modernization

*Book review: Constitutional transformations in Ukraine: history, theory, practice: Monograph (2013). M. Orzikh (ed.), A. Krusian, V. Shapoval, and others. Киев: Юринком Интер.